

Mladá manželství v Československu ve světle výzkumu

HELENA ŠVARCOVÁ

Vysoká škola politická ÚV KSČ, Praha

JIŘÍ PROKOPEC

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha

Rodina je sociálním útvarem, v němž se v nejširší míře uplatňují vlivy obecně působících faktorů, stopy konvergence i přechodná nebo trvalá specifika. V tomto smyslu zasáhly společenské změny v naší zemi rodinu jako instituci i jako skupinu. Rodiny starších generací byly výrazněji diferencovány. Třídní a národní specifické rysy se v nich projevovaly a dodnes projevují markantněji než v rodinách mladší generace.

Naopak na mladé rodině jako na generační vrstvě, která je produktem této historické epochy, se silně odráží vliv moderní civilizace. Proto byla právě na ni zaměřena pozornost longitudinálního sociologického výzkumu provedeného Státní populační komisí, který byl zahájen v roce 1963 ve městech a v roce 1964 na venkově.

O výsledky prvních etap tohoto výzkumu, rozšířené o závěry z dalších průzkumných prací, které na uvedený výzkum navazují, se opírá náš pohled na některé problémy mladých československých manželství.

Nový konflikt: Problémy fyzické a mentální zralosti snoubenců

Výrazný pokles průměrného věku snoubenců vstupujících poprvé do manželství, k němuž došlo po druhé světové válce, není jev výlučně a specificky československý. Byl zaznamenán i v jiných průmyslově vyspělých zemích. Zjištění příčin tohoto jevu a previze budoucího trendu vývoje je žádoucí jak z hlediska hlubšího poznání ontogeneze rodiny, tak z hlediska normativního a praxeologického. Soudobá sociologie rodiny se shoduje v konstatování některých obecně platných příčin. Spatřuje je v akceleraci fyzického zrání mládeže, které je opět objektivně podmíněno vyživovací a biologickou situací v těchto zemích. Rozhodování snoubenců o vstupu do manželství je všeobecně usnadňováno snížením ekonomické zá-

vislosti mládeže na rodičích (což nemusí platit o všech sociálních vrstvách stejně), snížením autority rodičů atd. K těmto souvislostem je možné dále připojit snížení hranice pro uzavření sňatku na 18 let, platné ve všech socialistických zemích (s výjimkou Polska — zde od r. 1966), a konečně v neposlední míře vzestup sociálního statusu mladého člověka.

Působí ovšem i růst sociální ambicióznosti, ústící často v nectpělivé, až neurotické snaze, aby mladí manželé dosáhli v maximálně nejkratší době optimálního sociálního a ekonomického postavení. Neschopnost dosáhnout tohoto cíle v krátké době po sňatku bývá pak u některých mladých dvojic jedním z pramenů konfliktových situací. Zhodnotit významnost koincidence různých vlivů a charakterizovat je v jejich komplexnosti není jednoduché. Je proto tím důležitější uvést „československá“ fakta, referující podrobněji o vnitřní skladbě jevů, které se skrývají za poklesem průměrného věku snoubenců.

Výzkum městských snoubenců svědčí o tom, že průměrný sňatkový věk snoubence je nyní 23 roků, snoubenky 20,4 roku. U více než poloviny snoubeneckých párů (54 %) byla kombinace věku ženicha a nevěsty taková, že ženichovi bylo maximálně 24 let, nevěstě 19–24 let. Průměrná čísla skrývají ovšem určité rozdíly, které nabývají na významu při kvalitativní analýze. Diference zjišťujeme, srovnáme-li v rámci celkového souboru skupiny snoubenců podle vzdělání, zaměstnání a podle sociální charakteristiky rodiny rodičů, která je rodinou orientační. Na sňatkový věk zde působí nejen sociální status, ale celkový životní styl orientační rodiny a subkultura, tradovaná v různých sociálních skupinách. Vliv orientační rodiny a jejího životního stylu je značný právě proto, že poskytnutí určitého vzdělání je daleko nejvýznamnější hodnotou, kterou mohou rodiče v ČSSR

svým dětem předat. V důsledku značné nivelizace v odměňování za práci neznamenalo až dosud vzdělání automaticky zařazení do vyšší příjmové skupiny. Tím byla i motivace mladých lidí k plánování osobní kariéry značně oslabena a rozhodnutí dosáhnout vyššího vzdělání bylo mimořádně ovlivněno mírou prestiže, jakou mělo v orientační rodině. Tak v případech, kdy oba snoubenci pocházeli z dělnických rodin, převažovalo i u nich základní vzdělání, zatímco snoubenci ze zaměstnaneckých rodin měli podstatně častěji vyšší odborné, resp. vysokoškolské vzdělání.

Výzkumem byla také potvrzena přímá závislost sňatkového věku na vzdělání. Čím vyšší je dosažené vzdělání, tím vyšší je také věk, v němž snoubenci uzavírají manželství. Chlapci a dívky z dělnických rodin se žení a vdávají vesměs v nižším věku než chlapci a dívky z rodin zaměstnaneckých.

Průměrná délka známosti, po níž dochází ke sňatku, odpovídá asi 18½ měsícům. Vážnou známost navazují dívky v 18 letech, chlapci v 21 letech. U dělnických dvojic je známost poněkud kratší než průměr (17 měsíců), u studentských dvojic naopak delší (24 měsíců). Celkový průměr délky známosti, po níž následuje sňatek, však zahrnuje značně rozptýlené hodnoty. Více než ⅓ snoubenců vstupuje do manželství po dvouleté známosti. Takovou délku známosti nelze všeobecně označit za krátkou. Je ovšem otázka, zda význam „délky známosti před sňatkem“ jako rozhodného faktoru pro odpovědnou a svobodnou volbu partnera není poněkud přeceňován. Pochybnosti v tomto směru jsou podporovány zjištěním, že velmi vysoké procento dívek (26,5 %) ze zkoumaného souboru bylo gravidních již při vstupu do manželství.

Za takovýchto okolností je zcela uvážena a opravdu svobodná volba partnera pro manželství problematická, protože výběr partnera k předmanželskému sexuálnímu styku nelze jistě bezvýhradně ztotožňovat s volbou partnera pro manželství, i když 55,3 % dotázaných žen (a 32,3 % mužů) při dílčím výzkumu sexuálních vztahů [3] uvádí předmanželský pohlavní styk pouze se svým budoucím manželským partnerem.

Mladé ženy mající vážnou známost se

v případech nechtěného těhotenství velmi často raději rozhodují pro urychlený sňatek než pro přerušení těhotenství, které se sice v ČSSR provádí legálně, ale je vázáno na souhlas interrupční komise. Ve stejné souvislosti je třeba také hodnotit fakt, že značné procento mladých mužů ve zkoumaném souboru se ženilo před nastoupením základní vojenské služby nebo v jejím průběhu.

Nižší věk vstupu mladých dělníků do manželství ve srovnání se zaměstnanci a studujícími souvisí s konkrétní situací na trhu pracovních sil. Mladý dělník dosahuje poměrně brzy vysokého výdělku, současně však nebyl až doposud účinněji povzbuzován ke zvyšování kvalifikace vyhlídkou na další významné zvýšení svého příjmu. Pociť, že brzy po vyučení dosáhl téměř konečné mety a poměrně slušného příjmu, nevyvolával nutnost odkladu sňatku, naopak ho zřejmě povzbuzoval k rozhodnutí založit rodinu co nejdříve.

Rozdily mezi skupinami podle profesí souvisí téměř nerozlučně s rozdíly mezi skupinami podle dosaženého vzdělání. Mladý člověk, který se orientuje k profesi vyžadující vyššího vzdělání, se ocitá po delší dobu ve faktické ekonomické závislosti na rodičích nebo je odkázán na státní, podnikové či jiné stipendium. V této době nemá tedy sociální a ekonomické předpoklady pro založení rodiny v tak nízkém věku jako dělník. Prodloužení doby určené pro přípravu k vlastnímu povolání vede mladé lidi v této skupině zcela nutně k tomu, že uzavírají sňatek později — přestože jiné faktory jsou zde dány ve stejné míře jako ve skupině dělnické. V poslední době ovšem pozorujeme určité celkové tendence k odkládání sňatku. Svědčí o tom mimo jiné i fakt, že ačkoliv do věku sňatečnosti dorůstají silné ročníky narozené těsně po válce, absolutní počet sňatků se zvyšuje jen nepatrně. Odkládání sňatku u skupiny s vyšším vzděláním nepůsobí obtíže v případě mužů, nesporně však vyvolává značné konflikty v případě vysokoškolsky vzdělaných žen. Při všeobecném poklesu věku vstupu do manželství vzniká pro 23–24leté absolventky vysokých škol problém s hledáním vhodného partnera. Ve skupině mužů vhodného věku se totiž střetávají s „konkurencí“ dívek mladších. Je možné konstatovat, že ve skupině vysokoškolsky

vzdělaných žen se projevuje určitá polarizace na skupinu, která si volí partnery podstatně starší než je průměr, a skupinu, která volí partnery ze stejných studijních ročníků (studentská manželství). Tato studentská manželství někdy ovšem vznikají z utilitárních důvodů (nechuf odejít z velkého města na venkov apod.).

V pozadí celkového snížení věku vstupu do manželství zjišťujeme paralelní novou skutečnost. Nelze ji zachytit statisticky tak přesně jako fakt manželství, zůstává mnohem více skryta, ale přesto je dostatečně zřetelná. Je to snížení věku, v němž mladí lidé začínají s více méně pravidelným pohlavním životem, a růst intenzity pohlavního života před manželstvím. Ve výzkumu sexuálního života mladých městských manželství [3] bylo zjištěno, že pouze 4,1 % žen a 3,8 % mužů nemělo žádný pohlavní styk před manželstvím. Můžeme dále konstatovat, že pohlavní aktivita před sňatkem, pokud jde o četnost styků a počet partnerů, je u mladých mužů větší než u žen. Četnost předmanželských pohlavních styků je vyšší u mužů se základním školním vzděláním než u mužů s vysokoškolským vzděláním. (Viz tab. 1.)

Tabulka 1.: Pohlavní aktivita před sňatkem — muži se základním a vysokoškolským vzděláním (v %)

Vzdělání	Žádný styk	Styk jen s manželkou	Několik známostí	Promiskuita	Ojedinelé styky	Celkem
Základní	4,4	28,1	42,1	10,5	14,9	100
Vysokoškolské	8,0	48,0	28,0	6,0	12,0	100

Akcelerace fyzického zrání je zřejmě sama jedním z faktorů změny morálních postojů, která je přirozeně produktem širšího komplexu činitelů. Oslabení vlivu tradičních autorit má zde nemalý význam.

Poměrně časný rozvíjení pravidelného sexuálního života však není zdaleka odpovídajícím způsobem provázeno růstem informovanosti o sexuálních otázkách, včetně technik kontracepce. Vzájemná závislost věku a vzdělání na jedné straně a informovanosti o sexuálních otázkách na straně druhé je naprosto zřejmá [3]. Zejména nedostatečné je poučení mladých lidí se základním vzděláním, a to už ve věku dosažené zletilosti.

Tabulka 2.: Podíl mužů a žen, kteří uvedli, že jejich poučení o sexuálních otázkách (před manželstvím) bylo dobré (v %)

Vzdělání	Muži	Ženy
Základní	47,4	36,8
Vysokoškolské	62	52

Při posuzování odpovědi manželských dvojic bylo ověřeno, že jen ve 30 % případech pokládali oba manželé poučení, jehož se jim dostalo, za dobré, naopak každá pátá dvojice uzavírala sňatek zcela nepoučená.

Nelze ovšem globálně tvrdit, že stupeň informovanosti a úroveň znalosti o sexuálních otázkách a antikoncepci jsou zcela nedostačující ve všech vrstvách dospívající mládeže. Takový poznatek platí převážně pro mladé lidi, kteří nedosáhli vyššího vzdělání, neabsolvovali vyšší stupně školského systému. U této skupiny je také nejpochybnější zdroj sexuálního poučení, který se mění podle toho, z jakého intelektuálního prostředí mladý člověk pochází. V případě, že dotazovaní absolvovali pouze základní školu, uváděli na

prvém místě poučení od spolužáků. Naopak — kniha jako zdroj poučení se nejčastěji uplatňuje u mladých osob s vysokoškolským vzděláním, tedy u lidí s návyky samostatného studia. Školu jako zdroj poučení uváděly ve větší míře dívky (10,3 %) než muži (6,5 %). Každá čtvrtá žena uvedla, že před manželstvím neznala žádnou kontracepční metodu. Jestliže většina žen před manželstvím již vedla sexuální život, svědčí tato neznalost antikoncepce o naprostém spoléhání se mladé ženy na mužského partnera, na jeho znalosti, na jeho pocit odpovědnosti. I zde ovšem zjišťujeme rozdíly v závislosti na úrovni vzdělání.

Jestliže vývoj v ekonomické oblasti probíhá všeobecně v takovém směru, že rozšiřuje svobodu rozhodování ve volbě partnera pro manželství (i když omezenou bariérami rozlišné intelektuální úrovně) a poskytuje všem značně shodné podmínky pro zakládání rodiny, pak nedostatečná rozumová vyspělost a citová zralost mladých snoubenců činí mnohé z této svobody iluzorním. Mladá rodina nemůže nést stopy konfliktu mezi snížením věku snoubenců a konstantami jejich duševního zrání procesu sociální adaptace.

Materiální podmínky mladých rodin

Při volbě partnera, stejně jako při rozhodování snoubenců uzavřít první manželství se materiálně ekonomické hledisko téměř neuplatňuje. Mladí lidé v době své známosti odhližejí od možných materiálních starostí a komplikací v budoucnosti a mají sklon diskusi na toto téma chápat spíše jako znesvěcování jejich citových vztahů. O sňatku uvažují převážně v citové a smyslové rovině a od manželství očekávají především saturaci svých citových a smyslových potřeb. To neznamená, že jsou lhostejní k materiálním hodnotám. Je tím spíše vyjádřena skutečnost, že určitý materiální komfort, na který si zvykli v rodině svých rodičů, považují za samozřejmý a neberou v úvahu změnu, jakou pro ně v materiálním ohledu založení vlastní rodiny znamená.

Mladí lidé v současnosti si zpravidla před manželstvím zvykají disponovat úplně nebo z valné části svým příjmem a používat jej ke krytí svých osobních potřeb. Tak u nich vzniká fikce vysokého životního standardu. Všimněme si údajů o příjmech, kterými disponují snoubenci (ve městě i na venkově) v době uzavření sňatku [1], [2]. Průměrný měsíční příjem na osobu byl v rodinách městských novomanželů 1 025 Kčs, z toho v dělnických rodinách 1 091 Kčs a v zaměstnaneckých rodinách 1 053 Kčs. Průměrný měsíční příjem venkovských novomanželů činil v době sňatku 1 097 Kčs na osobu. Při srovnání mezi českými a slovenskými kraji byl příjem u sledovaných venkovských snoubenců nepatrně vyšší na Slovensku (1 108 Kčs) než v českých zemích (1 085 Kčs). Porovnáme-li tyto příjmy s průměrnými příjmy celé populace, můžeme říci, že průměrný příjem snoubenců

přesahuje průměr příjmů na hlavu dosažovaný v celé populaci.

Příjmová úroveň mladých snoubenců v době uzavírání sňatku nepodává ovšem dostatečnou informaci o materiální situaci budoucí rodiny, ani o vybavení její domácnosti. Mladí lidé vstupují do manželství s minimálními finančními úsporami a s minimálním materiálním vybavením. Ze souboru městských snoubenců nemělo 65 % dvojic v době sňatku žádné úspory. Ve slovenských městech bylo bez jakýchkoliv úspor 75 % snoubeneckých dvojic, v českých městech 64 %. Také ve venkovských okresech, kde se dříve tradičně udržovala perspektivní spořivost a instituce věna, 53,4 % snoubeneckých dvojic nemělo vůbec žádné úspory. Ani ty dvojice ve městě, jejichž měsíční příjem na hlavu byl značně vysoký (více než 1 500 Kčs), neměly ve více než polovině případů žádné úspory.

Pokud jde o materiální vybavení snoubenců, tj. vybavení některými základními předměty pro novou domácnost, je stav o něco lepší. Přesto zjišťujeme, že 43,4 % městských snoubenců a 36 % venkovských snoubenců nemá do nové domácnosti nic. Kolem 1/3 snoubenců má nábytek do jednoho pokoje. Z celkového počtu zkoumaných snoubenců ve městech 25,8 % vlastní motocykl; z venkovských snoubenců 39,5 %. Osobní automobil má 1,8 % městských a 1,6 % venkovských snoubenců. Byt ve vlastnictví (družstevní byt, rodinný domek) má pouze 5,9 % městských snoubenců a 7,1 % venkovských snoubenců.

Je ovšem velmi závažné, že bytová situace snoubenců není příznivá. Městští novomanželé (59 %), právě tak jako značná část novomanželů z venkova, budou bydlet po sňatku u rodičů snoubence nebo snoubenky. Ve městech dokonce více než 1/4 snoubenců počítá s tím, že budou bydlet prozatím odděleně. Nejhorší bytová situace je u nejmladších snoubenců a ve studentských manželstvích.

Cím je dvojice starší, tím více přibývá případů, kdy se mladí lidé stěhují po sňatku do vlastního bytu. Ale i ve věkové skupině, kdy ženich je ve stáří mezi 25. až 30. rokem, uvedlo pouze necelých 20 % dotazovaných, že ihned po sňatku budou mít samostatný vlastní byt.

Rodiče ovšem mohou dětem darovat

nebo dědictvím předat určité předměty osobní potřeby (byt, rodinný domek, osobní vůz, weekend, úspory, zařízení do domácnosti). Rodiče jsou však v době sňatku svých dětí většinou poměrně mladí (mezi 40–50 lety) a tyto předměty sami užívají. Navíc, většina těchto předmětů se rychle opotřebuje, ať již fyzicky nebo morálně, takže obvykle slouží jen jedné generaci. Atmosféru, která je ve značné míře produktem skutečného fungování sociálně ekonomického mechanismu, charakterizuje skutečnost, že rodina má často osobní vůz, nespoří však na vybavení budoucí domácnosti syna nebo dcery. Sociální jistota a zároveň značná ekonomická nivelizace podtrhly tendenci k plnému spotřebování běžných příjmů a ke spoření pouze pro krátkodobé účely.

V postoji mladých lidí k materiálním stránkám zakládání rodiny se odráží přesvědčení, že předpoklady pro úspěšný samostatný start jim naše společnost zaručuje. Tento fakt má jak pozitivní, tak negativní rysy. Naznačuje např. představu, že stát má větší povinnost k jednotlivci než jednatel ke státu. Spoléhání se na někoho jiného (ať již na stát nebo na rodiče) je samozřejmostí, zatímco vlastní plánování a vůle k samostatnosti je spíše výjimkou. Tento rys je v určité míře produktem sociálních poměrů, v nichž mladí lidé vyrůstali, a v nemalé míře i důsledkem nesprávné orientace výchovy v tomto směru ve škole i v rodině. Mladí lidé, na rozdíl od minulých generací, neprožívají konflikty spojené se společenským a ekonomickým uplatněním. Prožívají ovšem konflikty v jiných dimenzích. Těžiště vývojové dynamiky a její formy doznaly velkých změn. Mladí lidé dneška vyžívají k pochopení svých vlastních a celospolečenských zájmů především v didaktickém procesu. Skutečné poznání mechanismu společnosti a vlastního místa v ní fakticky odkládají do období vlastní ekonomické nezávislosti, do období, kdy realizují svou vlastní odpovědnost. Toto období se prodlužuje až do okamžiku, kdy mladý člověk opouští orientační rodinu, nebo se od ní ekonomicky odděluje v době, kdy zakládá rodinu vlastní. Ve skupině svobodných 19–24letých bydlí s rodiči asi $\frac{3}{4}$ mladých lidí. Mladý člověk tedy přejímá plnou odpovědnost za sebe i za nově vzniklou rodinu téměř naráz. Tato skuteč-

nost velmi ostře kontrastuje s bezstarostností, s jakou mladí lidé pohlížejí do budoucnosti. Až do sňatku si většina z nich nepřipouští žádné starosti, ani možné komplikace v manželství. Kolem 60 % zkoumaných snoubenců [1] se vyjádřilo v tom smyslu, že se v manželství ničeho neobává. Příznačné je, že největší míru optimismu projeví nejmladší snoubenci. Absence jakýchkoliv obav odpovídá nedostatku zkušeností a předvídatosti. Manželství, jehož charakteristickým rysem je právě mládí manželů, se objektivně stalo první vážnou zkouškou v životě mladého člověka a navíc zkouškou, která ovlivňuje podstatně celý další životní běh obou partnerů.

V mladém manželství se takřka naráz kumulují problémy, které snoubenci předtím odsunovali. Hmotné starosti jsou často podtextem konfliktů, které navenek vystupují v nejrůznější formě a působí ničivě na původní citové vztahy. Je to konflikt mezi potřebami bezprostředního provozu nové domácnosti, komplikovaný nedostupností služeb a požadavky zvýšení příjmu, bez něhož — při neexistenci úspor — nelze urychleně vybavit domácnost a zajistit alespoň zčásti komfort, který partneri považovali za standard v předmanželském období. Vyšší příjem je nyní (a v rostoucí míře ještě bude) spojován se zvyšováním kvalifikace a tedy dalším zatížením mimo pracovní dobu. Protože v takové situaci nejsou obvykle vyhlídky na rychlé řešení (srovnejme jen omezenou částku, kterou lze uspořit za jeden rok, s vysokými náklady na družstevní byt a bytové zařízení), roste nebezpečí, že jeden z partnerů nebo oba budou rezignovat. Je zřejmé, že materiální zabezpečení mladé rodiny je mimořádně důležitým momentem její celkové stability. Již okolnost, že vedle objektivních stránek se zde také uplatňuje subjektivní postoj snoubenců k těmto otázkám, nasvědčuje, že problém stability rodiny je podstatně širší.

Stabilita mladé rodiny

Rodiny, které sledujeme, byly založeny v letech 1963 a 1964. Doba 4–5 let není dostatečně dlouhá ke spolehlivému posouzení stability současné mladé rodiny a jejích perspektiv. Zatím máme k dispozici výsledky specializovaného hloubkového

výzkumu [3], který u 293 dvojic sledoval jejich interpersonální vztahy a jejich intimní život.¹ Výzkum nám umožnil sledovat, jak se liší, resp. mění představy mladých manželů o soužití v manželství ve srovnání s původním očekáváním. Dosavadní průběh manželství hodnotí zkoumané rodiny tak, jak je uvedeno v tabulce 3.

Tabulka 3

	Manželství hodnoceno jako			Celkem
	šťastné	trpící občasnými neshodami	neuspokojivé	
Muži	72,0 %	26,3 %	1,7 %	100%
Ženy	65,9 %	32,8 %	1,3 %	100%

Zjištěné hodnocení svědčí o tom, že manželé jsou v převažující míře s manželstvím spokojeni. Reprezentativnost použitého vzorku je ovšem zkreslena tím, že manželé žijící ve zjevné disharmonii se k šetření s největší pravděpodobností nedostavili. Jejich postoj k manželství může být v určitém rozsahu a v určitém časovém rozmezí vyjádřen v údajích o rozvedech. Jak dále vidět, ženy jsou při hodnocení manželství vcelku kritičtější než muži. Muži označovali svá manželství za šťastná častěji než jejich partnerky. Větší počet neshod udávaly dělnické rodiny. Z dotázaných žen 36,9 % uvedlo občasně neshody, kdežto ženy-zaměstnankyně je uvedly v 29,3 % případů. Zjištěný rozdíl v hodnocení může být vysvětlen také tím, že ženy s vyšším vzděláním (tj. převážně ženy-zaměstnankyně) uplatnily při hodnocení globálnější pohled a hodnotily manželství jako šťastné i tehdy, když docházelo k rozmiškám a vzrušeným výměnám názorů.

Pouhý fakt, že dochází k neshodám, může být ve vztahu ke stabilitě rodiny irelevantní. Rozhodující je, zda neshody zanechávají trhliny ve vztazích mezi manžely, zda vedou k jejich vzájemnému odcizení. Záleží tedy na schopnosti mladých manželů vyrovnat se s názorovými konflikty, s rozdíly v citových reakcích apod. I tato schopnost, jak naznačují výsledky výzkumů, souvisí s mírou životních zku-

šeností, s mentální zralostí manželů, s jejich schopností sociální adaptace.

Sexuální soulad v manželství je možno pokládat za stabilizační činitel. Přes podstatně větší rozsah předmanželských sexuálních zkušeností ve srovnání s předchozími generacemi, a přestože k vzájemné volbě dochází velmi výrazně s ohledem na sexuální soulad, nejsou mladá manželství zdaleka zbavena problémů a nebezpečí nesouladu i v této oblasti. Jestliže muži mají větší nároky na frekvenci sexuálních styků než ženy, je to jisté dáno již odlišnou mírou sexuality pohlaví vůbec. Je zde však patrně také jistá souvislost s faktem, že pro ženu je obtížnější v manželství než před ním nalézt potřebnou atmosféru ke styku vzhledem k tomu, že se výrazněji ocitá v konfliktu svých dvou rolí — v zaměstnání a domácnosti. Četnost styku 2—4krát týdně udává asi 80 % manželských párů. Plné uspokojení v sexuálním styku údajně nachází 86,8 % manželů se základním vzděláním a 92,9 % manželů se vzděláním vysokoškolským. Zjištěné rozdělení úloh při sblíživacích pochodech popírá tradiční představy o převažující mužské aktivitě. Téměř v polovině manželství byla iniciativa ke styku rozdělena rovnoměrně mezi muže a ženu.

Postupné oslabování tlaku vnějších stabilizačních faktorů při upevňování rodiny a postoj mladé generace k sexuálnímu životu před manželstvím ovlivňuje také postoj k manželské nevěře. Poměrně liberální postoj k možné nevěře v manželství je zřetelným novým prvkem. Postoje zjišťované u 293 dvojic pomocí neosobních otázek jsou charakterizovány tím, že každý třetí muž připouští možnost výjimečného sexuálního styku mimo manželství a stejného názoru je každá čtvrtá žena. Vyloženě odmítavé stanovisko zaujaly častěji ženy (v 61,5 % případů) než muži (54,9 %). Zhruba 10 % dotázaných (a zde ženy převažují) připouští možnost mimomanželských styků bez jakéhokoliv omezení. Muži s vyšším vzděláním jsou liberálnější v posuzování manželské nevěry, a naopak muži s nižším vzděláním, u nichž sexuální život za svobodna byl volnější, mají přísnější monogamní postoje. Ve skupině žen nebyla prokázána závislost postoje na vzdělání.

¹ Slo o díle části longitudoálníhoho výzkumu, který v plném rozsahu pokračoval v r. 1966/67.

V názorech na nevěru se promítá jeden z podstatných znaků mladé generace — větší míra otevřenosti a nonkonformismu v manifestování postojů i k nejintimnějším sférám osobního života. Současně se však tato zjištění dotýkají i podstatnějších stránek rodinné problematiky. Lze v nich vystopovat rozpor mezi dynamikou vývoje manželství a rodiny a značně rozkolísané posuzování proměn rodiny a manželství současnou společností. Tolerantnost k možné nevěře v manželství může být jak příznakem nepevnosti, nedefinitivnosti mladých manželství, tak také náznakem větší velkorysosti i při řešení jiných vážných krizí manželského života.

Pro určitější odpověď na otázku, která z obou tendencí převažuje, nemáme zatím dostatečné podklady. Částečným zdrojem informací v tomto směru je četnost rozvodů nejmladších manželství a analýza jejich příčin. V ČSSR se rozvádí ročně více než 5 promile manželství. Při průměrném trvání manželství 40 let představuje takový stav perspektivu rozvodů u 20 % manželů (v českých krajích 25 %, na Slovensku 10 %). V posledních letech roste zvláště rozvodovost nejmladších manželů. V Praze představují rozvody mladých manželství (tj. do 5 let od uzavření sňatku) jednu třetinu všech rozvodů. Uvedená čísla vyvolávají otázku, proč tak rychle ztroskotávají manželství, která vznikla převážně z citové náklonnosti, s minimálním zásahem vnějších vlivů. Uvedli jsme již některé problémy, s nimiž se mladá manželství střetávají a které podrobují i velmi silnou citovou náklonnost těžkým zkouškám. Kromě vlivů, na které jsme upozornili, zjišťujeme ještě další. Před mladými manžely vyvstává — silněji než u předchozích generací — nutnost přizpůsobit se nárokům všechních dnů. Kontrast mezi životem před manželstvím a v něm vyvstává všeobecně ostřeji. Parciální vzájemné nároky snoubenců jsou po sňatku vystřídány komplexními nároky na celou osobnost partnera. Avšak nejenom to. V mladé rodině, která je rozhodně daleko více svazkem partnerským než patriarchálním (tyto typy rodin se u mladých dvojic vyskytují čím dál sporadičtěji), vystupuje do popředí snaha obou manželů — tedy nejen muže, ale i ženy — o rozvoj a uplatňování vlastní osobnosti.

V konfrontaci s novými požadavky a

povinnostmi se rychle vyjevují charakterové rysy, které mohly zůstat dlouho skryty, když nebyly podrobovány zkoušce. Zvláště u nejmladších manželů se projevuje velmi silně určitá strnulost v zájmové orientaci, nepřizpůsobivost, netolerantnost, netrpělivost a egocentrismus. Je zřejmé, že významný vliv má dosud nedokončený vývoj osobnosti mladých lidí. Situace je zpravidla tím horší, čím rozdílnější je systém hodnot manželského páru, čím užší jsou jeho zájmy.

Nejkritičtějším obdobím mladého manželství je zpravidla druhý a třetí rok po uzavření sňatku. Je to obvykle období narození prvního dítěte. Dochází k významné prověrce dosaženého stupně adaptace již nejen manželství, ale i rodičovským rolím. Zjišťujeme-li nejvyšší počet rozvodů ve 3.—4. roce po sňatku v manželstvích s jedním dítětem, můžeme konstatovat, že u značného počtu mladých dvojic tato adaptace neproběhla uspokojivě. Mezi jiným i z toho důvodu, že při nedorozumění a vzájemném nepochopení je zde sklon řešit stresové situace radikálním způsobem: rozvodem. Zároveň je charakteristické, že většinu návrhů na zahájení rozvodového řízení podávají ženy.

Zjišťování příčin rozchodu mladých manželství je velmi problematické z hlediska k tomu, že skutečné příčiny jsou často skryvány, nebo dokonce zůstávají skryty i těm, kteří je rozvádějí. Přesto zjištěné údaje nejsou bez významu. Při zjišťování příčin rozvodů mladých manželství v Praze [5] vystoupila na první místo neshoda povah a zájmů, a to v 386 případech z 874 sledovaných případů. Ve skutečnosti jde spíše o neshodu povah a o vzájemnou nepřizpůsobivost. Při hlubší analýze bylo zjištěno, že rozcházející se dvojice zpravidla před manželstvím společné zájmy neměly, nebo to byly zájmy povrchní, jako tanec, tramping, pop-music atd. V menším počtu případů zde přechází společné vyhraněné zájmy byly, ale v důsledku objektivních okolností, tlaku nových starostí nebo vzájemného nerepektování se nemohly dále rozvíjet.

Na druhém místě z hlediska významnosti je uváděna nevěra muže (224 případy) a ženy (181 případ), dále špatný názor na manželství (163), opuštění společné domácnosti pro vzájemné odcizení (159). Finanční neshody jsou označovány

za příčinu rozvratu v 59 případech. Tato příčina se prosazuje postupně na vyšší místo v celkovém pořadí a její význam roste také s délkou manželství. (Např. ve druhém roce manželství je na 14. místě ze šestnácti sledovaných kategorizovaných příčin, v pátém roce na 8. místě.)

Je zjevné, že předčasný vstup do manželství je ve velmi významném vztahu k nestabilitě mladých manželství. Mladí lidé končí svůj manželský svazek rychle a ukvapeně. Na jejich rozhodování má bezesporu vliv také okolnost, že zpravidla mají dítě nebo děti ve věku, kdy nejsou dostatečně zralí, aby procitili uspokojení, které jim výchova dítěte může přinášet. Nejsou také připraveni racionálně zhodnotit odpovědnost za vlastní rozhodnutí a za další osud dítěte.

Zatím také neexistuje vyhraněný, zřetelně odmítavý postoj veřejnosti k rozvodům, které by bylo možno označit za zbytečné, lehkomyšlné. Dřívější zábrany, jako postoj církve nebo zábrany majetkoprávní atd., se u nás prakticky neuplatňují. Tyto okolnosti se také promítají do postojů k rozvodům, jak byly konkrétně zjišťovány výzkumem *Žena současnosti* [4]. Dvě třetiny jedenadvacetiletých žen z 1 000 dotázaných uvedlo, že kdyby se jejich manželství nevydařilo, budou situaci řešit rozvodem — za předpokladu, že si budou moci ponechat dítě. Jen 7,8 % žen bylo zásadně proti rozvodům. Rodinu je třeba podle jejich názoru udržet za každou cenu. V odpovědích na tyto otázky se neprokázal vliv vzdělání.

Problém stability rodiny je podstatně podmíněn schopností mladých manželů adaptovat se sociálními rolím v rodině.

Sociální adaptace mladých manželů rolím v rodině

Mladí lidé si osvojují nové sociální role s nestejným úspěchem. Jejich vývoj v tomto smyslu odvisí od mnoha činitelů. Odhlédneme-li od individuálních dispozic jednotlivců, uplatňuje se zde jak vliv výchovy, tak vliv sociálního prostředí, v němž vyrůstají. Jejich sociální zkušenost se nemůže rozvíjet mimo toto prostředí.

Sociálními rolím se člověk učí především pod vlivem přímých vzorů chování. V tomto smyslu nejučinněji působí vliv vzorů v orientační rodině nebo v nejbližším okolí. Je prokázáno, že kladný životní

vzor pro rodičovské role nachází zvláště obtížné jedince, který z nějakých důvodů nemohl sám pro sebe ocenit význam bezpečí, jistoty a důvěrnosti domova. Pro dnešního mladého člověka je otázka adaptace o to složitější, že vyrůstá do prostředí, do sociální a politické struktury, jejichž transformace nebyla ještě zdaleka zakončena. Vzory a zkušenosti orientační rodiny se často plně neshodují s proměnami podmínek, v nichž současná mladá rodina většinou vzniká a rozvíjí se.

Starší generace, i když již i ona zaznamenala určité změny, přece jen přejala a udržovala tradiční vzory chování a mocenskou strukturu rodiny s dominancí otcovské autority. Manželka, která byla na muži závislá materiálně, respektovala své závislé postavení i v ostatních vztazích (společenská nesamostatnost, názorová závislost atd.). Celospolečenské změny významně neovlivnily vnitrorodinné vztahy této generace. Nyní zaujímá pozici nejstarší generace a nezůstala přirozeně bez vlivu na generaci nejmladší.

K podstatnějším změnám došlo v generaci, která zakládala rodinu na přelomu třicátých let. Především vlivem rostoucí zaměstnanosti žen za války a po ní se v těchto rodinách pozvolna prosazovala demokratizace, rovnoprávnost a určitý odklon od tradičně pojatých rolí muže a ženy v rodině. Ve většině případů neměly ženy této generace vyšší kvalifikaci. Jejich vstup do zaměstnání vnesl do rodiny podstatně nový řád. Pro tyto ženy však stále ještě nebyly typicky vyhraněné profesionální ambice. Smířovaly se proto s tím, že manželova práce má vyšší společenský prestiž a větší význam pro rodinu. Mužova práce byla i v rodině posuzována jako významnější. To znamená, že určitá změna dělby práce v rodině byla — zvláště v počátcích — spíše produktem nezbytnosti než principiálním požadavkem ženy. Uvedená charakteristika je pouze globální. I v těchto rodinách existovala značná diferenciací v souvislosti se sociální příslušností a vzděláním manželů. Prokazatelně nejdéle doznívala patriarchální organizace v rodinách zemědělských a v rodinách, kde ženy byly trvale v domácnosti. Rovnostářská organizace se naopak prosazuje především v rodinách dělnických a zaměstnaneckých.

Dnešní sňatková generace žen uplatňu-

je vyšší a vyhraněnější nároky na vztahy ve vlastní rodině. Současné mladé dívky mají vyšší vzdělání (pokud jde o délku školní docházky) nejen než jejich matky, ale dokonce i než jejich otcové [4]. Mají své povolání, jistou zaměstnaneckou pozici a značně vysoké ambice. Zaměstnání se jim stalo takovou samozřejmostí, že téměř vůbec nepomýšlejí na to zůstat trvale v domácnosti. Muži sice rovnoprávnost v rodinných vztazích a tedy i ambice svých žen zásadně uznávají, ale novému pojetí role manžela a otce v rodině se adaptují nepoměrně pomaleji. Z celkového počtu dotázaných 63,4 % manželů souhlasilo s tím, že jejich manželka je zaměstnána, 4 % bylo zásadně proti. Čím měli manželé a jejich ženy vyšší vzdělání, tím bylo zaměstnání ženy větší samozřejmostí [4].

Dnešní mladé dívky byly příliš jednostranně vychovávány a připravovány především k výkonu určitého povolání, méně již k vedení domácnosti. Na základě výsledků sociologických výzkumů můžeme konstatovat, že se u nich vypěstoval odpor k tradiční roli ženy v domácnosti, že došlo k určité deformaci životních cílů mladých žen. V současných podmínkách je tento odmítavý postoj k domácím pracím zdrojem napětí. Je tomu tak proto, že společenské, ekonomické a technické předpoklady podstatně lepšího sladění nových ambicí vdané ženy s rolí hospodyně nejsou v dostatečné míře rozvinuty. Požadavek rovnoprávnosti má konkrétní obsah, který je závislý na společenských možnostech, resp. omezeních. Mladá žena, nemůže-li realizovat svou rovnoprávnost s pomocí celospolečenských zdrojů, striktně trvá na novém rozdělení rolí v rodině, vyžaduje dělbu domácích prací, vyžaduje partnerství i v péči o děti. Tyto nároky rostou úměrně s pozicí, kterou žena zaujímá v zaměstnání.

Z výzkumu *Žena současnosti* [4] vyplývá, že z 570 svobodných žen je 85,3 % přesvědčeno, že domácí práce v budoucí společné domácnosti bude vykonávat společně s manželem. Ženy s vyšším vzděláním se v tomto smyslu vyslovují ještě častěji. Ženy mají v úmyslu trvat na manželově pomoci v domácnosti za každých okolností, zásadně i tehdy, kdyby manžel označoval svou vlastní práci za neodkladnou. Takto se vyjádřilo 13 % žen

se základním vzděláním a 12,5 % žen s vyšším vzděláním.

Byla zkoumána také míra samostatnosti žen v jednání. Otázka, zda by žena jela na delší služební cestu i v případě odmítavého stanoviska manžela, byla zodpovězena takto:

20,3 % žen by respektovalo manželův negativní postoj a na služební cestu by nejelo,
58,2 % by usilovalo o dohodu s manželem,
17,2 % by jednalo bez ohledu na manželovo stanovisko,
4,3 % žen se nevyjádřilo.

Mladé ženy se rychle adaptovaly vzoru samostatné, rovnoprávné osobnosti v manželství a v rodině, který se jim jeví jako nesporný vzestup statusu ženy v rodině a společnosti. Mezi tímto vzorem a s ním spojenými požadavky na jedné straně a reálnými možnostmi je splnit na druhé straně existuje dosud rozpor. Tento rozpor vystupuje navenek jako konflikt rolí ženy nebo také jako rozpor mezi pojetím role muže a ženy v rodině. Obsah rozporu je různý, někdy je zcela otevřený, jindy zastřený, skrývající své zdroje hluboko v podvědomí. Často má podobu rozporu mezi koncepcí muže jako hlavy rodiny, živěné mnohdy zkušenostmi orientační rodiny, a reálnou situací v domácnosti, která nekompromisně naléhá na dělbu práce. V tomto rozporu se ovšem také často střetává pracovní tížďadost muže, který prodlužuje své pracovní, odborné zájmy i do oné části dne, v níž probíhá rodinný život, s malým pochopením a netolerantností ženy. Neochota ženy slevovat z výchozích představ o způsobu života v rodině je podporována existujícími reálnými možnostmi, které má pokud jde o zaměstnání, vzdělávání a event. vedení samostatného života.

Zdá se, že extrémnější stanoviska při řešení konfliktů se projevují častěji u manželů, kteří uzavřeli manželství v nižším věku (rané dospělosti) a u manželů s nižším vzděláním. Mladí zřejmě není nutně spojeno s větší schopností adaptace, jestliže sama adaptace vyžaduje nečekané oběti, jestliže ji nelze zvládnout jen na základě nezralého citu, jestliže vyžaduje racionální rozhodnutí, pevnost vůle. Čím menší je schopnost adaptace novým rolím, tím větší je pravděpodobnost, že běžné manželské neshody budou směro-

vat k postupnému odcizení, konfliktu a rozchodu manželů. Větší rozsah konkrétních zkušeností, větší schopnost racionálního uvažování, větší schopnost pochopení partnera a schopnost rozvíjení paralelních kladných zájmů — to vše lze stěží předpokládat pod určitou věkovou hranicí. Přitom právě tyto činitele vytvářejí závažné předpoklady pro lepší adaptabilitu mladých lidí novým sociálním rolím v rodině.

Bylo by nereálné počítat s tím, že akcelerace fyzického dozrávání se neprojeví snížením hranice pro začátek pohlavního života. Je s tím však osudově spjata i snížení věku pro uzavření sňatku? Domníváme se, že nikoliv, i když jsme si vědomi rozporů, které tím vznikají. Do určité míry se jim však dá předejít.

Zdá se, a zkušenosti to potvrzují, že v nových sociálních podmínkách se objevují velmi silné faktory, které hovoří spíše pro to, aby sňatek nebyl uzavírán ve věku rané dospělosti (zejména, pokud jde o muže, ve věku pod 21 let) a aby byl odsunut nad tuto věkovou hranici. Takový postup se zdá rozumný jak z hlediska zájmů snoubenců, tak i z hlediska zájmů společnosti.

V tomto smyslu je s úvahami o problémě stability mladé rodiny spjata i úvaha o konkrétních prostředcích, které by mohly vést k záměrnému posunu sňatků do vyšších věkových ročníků, ať už jde o nutnost cílevědomější výchovy, již je možno alespoň poněkud kompenzovat nedostatek životních zkušeností, nebo o nutnou změnu klimatu ve směru zdůraznění větší odpovědnosti jednotlivce vůči sobě i společnosti, či konečně o potřebnou větší materiální pomoc společnosti mladým rodinám.

To vše je součástí celkového úsilí o úspěšnou socializaci člena společnosti.

*

Použité výzkumy:

- [1] J. Prokopec, *Mladí lidé ve městě před uzavřením sňatku. I. etapa dlouhodobého výzkumu o rodině*, 1963.
- [2] J. Prokopec, *Venkovští snoubenci. II. etapa dlouhodobého výzkumu o rodině*, 1963.
Pramen: Zprávy Státní populační komise 6/1965 a 2/1966.

- [3] J. Prokopec, *Sexuální život mladých městských manželství. Dílčí výzkum manželských párů z r. 1965/66*.
Pramen: Zprávy Státní populační komise 4/1967.
- [4] Vladimír Wynnyczuk, *Žena současnosti. I. etapa dlouhodobého výzkumu o ženách narozených v r. 1945 a bydlících ve městech*.
Pramen: Zprávy Státní populační komise 2/1967.
- [5] F. Pávek, *Rozvody mladých manželství v Praze 1965*.
Pramen: Zprávy Státní populační komise 1/1967.

(Stat byla napsána počátkem roku 1968.)

Резюме

Гелена Шварцова, Иржи Прокопец:
Молодые супружества в Чехословакии с точки зрения исследования

Общественные изменения постигли семью как институцию и как группу.

Наш взгляд на молодую семью в Чехословакии опирается о лонгитудинальное социологическое исследование, которое начало осуществляться уже в 1963 году в городах, а в 1964 году на деревне. В статье говорится о результатах из первой части исследования.

Новый конфликт. Проблемы физической и духовной зрелости обрученных. Выразительное понижение среднего века обрученных, вступающих впервые в супружество и происшедшее в Чехословацкой социалистической республике после второй мировой войны, не является исключительно и специфически явлением чехословацким. Установление причин этого явления и предугадывание будущего общего направления развития желательного как с точки зрения более глубокого познания онтогенеза семьи, так и с нормативной и практической точки зрения.

Исследование городских обрученных (первый брак) свидетельствует о том, что средний обручательный возраст обрученного представляет сейчас 23 года, а обрученной 20,4 года. Средние числа скрывают определенные различия, которые приобретают значение только при качественном анализе. На бракосочетательный возраст действует не только социальное положение, но также общий жизненный стиль ориентировочной семьи и субкультура удерживающаяся по традиции в различных социальных группах.

Исследованием подтверждена прямая зависимость бракосочетательного возраста на образовании. Чем больше достигнуто образование, тем больше также возраст, в котором обрученные заключают супружество.

Разница между группами согласно профессии находится в связи почти что неразлучно с разницей между группами согласно достигнутому образованию. Молодой человек, ориентированный на профессию, требующую высшего образования, находится дольше время в фактической экономической зависимости на родителях или же стипендии (государственной, заводской и т. д.).

На заднем фоне снижения возраста заключения супружества устанавливаем параллельную новую реальность. Это снижение возраста, в котором молодые люди приступают к более или менее регулярной половой жизни.

Материальные условия молодых семей. При подборе партнера, одинаково как при решении обрученных заключить супружество, материально-экономическая точка зрения почти что не находит применения.

О супружестве думают молодые люди по большей части с эмоциональной и смысловой точки зрения. От супружества они ожидают насыщения своих эмоциональных и смысловых потребностей. Одновременно они неравнодушны к материальным ценностям. Уровень дохода молодых обрученных во время заключения брака не предоставляет достаточную информацию о материальной обстановке будущей семьи и оборудовании ее домашнего хозяйства. Молодые люди заключают супружество с минимальной финансовой экономией и с минимальным материальным оборудованием.

В точке зрения молодых людей к материальным сторонам основания семьи отражаются убеждения, что предпосылки для успешного самостоятельного старта гарантирует им наше общество. Этот факт имеет как положительные, так и отрицательные черты. Эта черта до определенной степени является продуктом социальных отношений, в которых молодые люди выросли и последствием неправильной ориентировки воспитания в этом направлении как в школе, так и в семье.

В молодом супружестве так сказать сразу накапливаются проблемы, которые обрученные до этого отсвывали. Материальная забота потом является часто основой конфликтов, которые выступают снаружи в самой различной форме.

Материальное обеспечение молодой семьи является чрезвычайно важным моментом ее общей стабильности.

Стабильность молодой семьи. Семьи, за которыми ведем наблюдение, были созданы в 1963—1964 годах. Времени 4—5 лет недостаточно долгое для надежной оценки стабильности современной молодой семьи и их перспектив.

Самым критичным периодом является второй и третий год после заключения брака. Как правило, это период рождения первого ребенка. Тут происходит значительная проверка достигнутой степени приспособления уже не только к супружеству, но и к родительским ролям.

Социальное приспособление молодых супругов к ролям в семье. Молодые люди осваивают себе новые социальные роли с неодинаковым успехом. Если не брать во внимание индивидуальные диспозиции отдельных лиц, то здесь потом находит себе применение как влияние воспитания, так и социальной среды, в которой вырастает и целый ряд других деятелей.

Молодые женщины бракосочетательной генерации очень скоро приспособились к образцу

самостоятельной равноправной личности в супружестве и семье, который им кажется как беспорное повышение положения женщины в семье и обществе. Между этим спором и с ним связанными требованиями на одной стороне и реальными возможностями исполнить их на другой стороне существует противоречие. Упомянутое противоречие выступает снаружи как конфликт роли женщины или также как противоречие между пониманием роли мужа и жены в семье.

Крайние точки зрения при решении этих конфликтов проявляются чаще всего у мужей, которые заключили супружество в младшем возрасте (ранней зрелости) и у тех, которые имеют только основное образование. Следовательно молодость не связана с большей способностью приспособления.

Рассуждать о проблемах стабильности молодой семьи, это значит рассуждать конкретно о средствах, которые могли бы поддерживать повторное переживание браков в высшие возрасты, компенсировать более сознательным воспитанием недостаток жизненного опыта, именит климат в направлении подчеркивания ответственности отдельных лиц, а помощь общества сделать более эффективной. Это составная часть общего усилия, чтобы с успехом социализировать члена общества.

Summary

Helena Švarcová—Jiří Prokepec: Young Czechoslovak Married Couples in the Light of Research

Social changes have influenced the family both as an institution and as a group.

Our view of the young Czechoslovak family is based on a longitudinal research started in 1963 in the towns and in 1964 in the rural areas. The present paper reports on the results achieved in the first phases of the research.

A New Conflict. Problems of Physical and Mental Maturity of the Betrothed

A marked decrease in the average age of the betrothed marrying in Czechoslovakia for the first time after World War II is not an exclusively and specifically Czechoslovak phenomenon. The ascertainment of the reasons for this phenomenon and prevision of the future trend of development is desirable both for acquiring deeper knowledge of the family ontogenesis and for the normative and praxeological aspects.

The research concerning engaged couples in the towns (first marriages) confirms the fact that at present the average marriage age of the engaged man is 23 years, that of the engaged girl 20.4 years. The average numbers conceal certain differences which gain weight in a qualitative analysis. The marriage age is influenced not only by the social status, but also by the total living style of the orientation family and by the subculture cultivated in various social groups.

The research has confirmed a direct dependence of the marriage age on education. The higher the achieved education, the higher the age in which the betrothed marry.

The differences among professional groups are almost inseparably connected with the differences among the groups formed by various degrees of acquired education. A young man tending to a profession requiring higher education remains in fact for a longer period economically dependent on his parents or depends on a (state, enterprise, etc.) scholarship.

In the background of the decrease in the average marriage age a parallel new fact can be traced, i.e. the decrease in the age in which young people begin to live a more or less regular sexual life.

Material Conditions of Younger Families

In the choice of the partner as well as in the decision of the betrothed to marry the materially economic point of view plays no important role.

Young people mostly think of marriage on the emotional and sensual levels and expect the marriage to saturate their emotional and sensual needs. At the same time they are not indifferent to material values.

The income level of the betrothed at the time of contracting marriage does not offer sufficient information on the material situation of the future family and the equipment of its household. Young people marry with minimum financial savings and minimum material equipment.

The attitude of young people to material aspects concerning the founding of a family is reflected in the conviction that pre-conditions for a successful independent start are guaranteed by our society. This fact shows both positive and negative features. To a certain extent, it is a product of social conditions in which the young people grew up, to a considerable extent, however, it is also a consequence of an inadequate educational orientation both at school and in the family.

In a young family the problems the solution of which has been postponed by the betrothed get, so to speak, accumulated all of a sudden. Material worries often form the subtext of conflicts which assume most various forms.

The material basis of a young family is an essentially important momentum of its total stability.

Stability of the Young Family

The families we are investigating were founded in 1963 and 1964. A period of 4—5 years is not sufficiently long for reliably evaluating the stability of the contemporary young family and its perspectives.

The most critical period is the second and the third year following the marriage when the first child is born and thus a significant check-up of the reached degree of adaptation not only to marriage, but also to parental roles takes place.

Social Adaptation of a Young Married Couple to the Family Roles

Young people assume new social roles with unequal success. Besides their individual dispositions the influence of both education and the social environment wherein they grew up, as well as a number of further factors make themselves felt.

Young women of the marriage age quickly adapt themselves to the pattern of an independent personality enjoying equal rights in marriage and in the family; this pattern appears to them as an unquestionable rise of the wife's status in the family and in society. Between this pattern and the requirements connected with it on the one hand and the real possibilities of meeting them on the other hand there exists some discrepancy which takes the form either of a conflict of the wife's roles or of a discord between the roles played by the husband and the wife in the family.

Most often, extreme points of view in solving these conflicts appear with married people who contracted marriage at a lower age (early maturity) and with those who received only basic education. Young age, therefore, is not connected with greater adaptability.

To consider the problems of stability in a young family concretely means to consider the measures which might favour the postponing of marriages to a higher age, to compensate the lack of life experience with a purposeful education, to change the climate by emphasizing the responsibility of the individual and to make the assistance of society more effective. This is a part of the total effort made for successfully socializing the members of society.